

Nekolike teze o znanju danas
KRIZA ZNANJA U NAŠEM VREMENU

A few observations on today's knowledge
THE CRISIS OF KNOWLEDGE IN OUR TIME

Sažetak

Filozof našeg vremena iz Skopja Hasan Džilo konstatira da racionalno znanje podrazumijeva „sabiranje uma“¹ i to na specifičan način – način da kod neke odluke i promišljanja nekog stava čovjek nastoji sabrati sve elemente tog čina, ali tako da se u odluku o tome ne preliju emocije ili da se sve to ne prelije izvan racija, te tako ne dovede do nepredvidivih posljedica. Tad kažemo da djelujemo i znamo svijet racionalno kontrolirati. Racionalno poseže za razumom kao glavnim kriterijem ili „arbitrom koji će biti u situaciji da kontrolira svu našu unutarnju i spoljašnju stvarnost...razum obrađuje, filtrira, raščišćava, prihvata, odbacuje, opravdava...po inerciji svog izbora koji nije ograničen, ne pokoravajući se nikakvim unutarnjim pozivima. Racionalitet odatle pokušava prekriti ili obujmiti čitav život i čitavu stvarnost.“² U toj situaciji, a ona je najčešća naša svakodnevna iskustvenost i praksa, sve stvarno se proglašava racionalnim, to jest sve racionalno se proglašava stvarnim. I racionalno počinje pretežati, dominirati, biti vodeće u gotovo cjelokupnom savremenom životu. Pa se sve realno opravdava racionalno. Čak i ratovi, genocidi i pogibelji i štetne proizvodnje (nuklearna oružja i oruđa) i otrovi za planetu Zemlju i baš sve se racionalizira i time opravdava kao realno i racionalno moguće. Milioni izbjeglica, milioni odbačene djece, pokolji, pogrešni lijekovi, uništeni prirodni resursi se smatraju realnim te racionalnim i umnim, jer ako sva stvarnost može ući u razum i stati da se ne prelije u izvanracionalno niti daleko izvan, kako mnogi moderni pragmatski filozofi smatraju, onda izvan racionalnog i izvan razumskog područja ništa više ne postoji, naša savremena stvarnost sva je u razumu, unutar racija, sve u nju može stati i biti promišljeno, stoga se ona ne treba i ne može okrenuti unutra ka sebi, ali ako se počne prelijevati vani izvan racija i izvan uma, najčešće većina ne zna šta bi sa tim prelivešim?!

Ključne riječi: znanje, spoznaja, um, racio, emocija, mrtva znanja, živa znanja, elitistička znanja, epistema

¹ Pogledati kolumnu u listu „Preporod“ od 1. jula 2018. godine, strana 25.

² Ibidem.

Summary

A philosopher of our time from Skopje Hasan Džilo states that rational knowledge implies “piecing together of the mind³” in a specific way – the way making one to gather all the elements of that act but not to overcome the emotions or to step out of the ratio’s boundaries when making some decision, to prevent leading to unforeseeable consequences. Then we can say we act and know how to control the world rationally. The rational does not reach for reason as the main criterion or “an arbitrator that will be in a position to control all our inner and outer reality ... the ratio processes, filters, cleanses, accepts, rejects, justifies ... by inertia of its will, which is not limited, without obeying any internal calls. The rationality from that point attempts to cover up or obscure the whole life and the reality.⁴” In such situation, and which is our most common everyday experience and practice, everything real is declared as rational, i.e. all rational is proclaimed real. Therefore everything rational begins gaining upper hand, dominating, event to impose itself in almost entire modern life. Well, everything realistic justifies rational. Even wars, genocide, perilous and devastating productions (nuclear weapons) and poisons for the planet Earth are rationalized and justified as realistically and rationally as possible. Millions of refugees, millions of abandoned children, slaughtering, wrong remedies, destroyed natural resources are considered realistic, rational and mindful, because if all such reality can enter into the ratio and stay there without transgressing into irrational realm or far beyond, as many modern pragmatic philosophers consider to be the case, then there is nothingness beyond the rational and the reasonable, our contemporary reality is all in the mind, within the ratio, everything can fit it and be brood over, so it does not need to and cannot introvertedly turn towards itself, but what if it starts to spill outside the ration and the mind, than the majority does not know what to do with the overflowed excess?!

Key Words: *knowledge, cognition, mind, ratio, emotions, dead bodies of knowledge, living bodies of knowledge, elitist bodies of knowledge, episteme*

Kaže čuveni filozof i mistik iz endeluske Španije Muhjuddin Ibni Arebi da „prvo⁵ što je Bog stvorio bijaše Prvi um, to jest Intelekt koji se pojavio u Dahu Općemilostivog, u Ama’u. U dahu čovjeka koji je stvoren na liku Općemilostivog, njemu odgovara arapski glas hemze (poluvokal) koji se nalazi po mjestu svoga nastanka, u ljudskom dahu na prvom mjestu... Pošto je univerzalni um prvi uveden u postojanje, on je uzrok svekolike božanske pomoći i podrške Njegovim stvorenjima u postojanju.“ Ovakvo raskošno kazivanje o mjestu znanja i umštenosti u postojanju, rijetko gdje je lijepo

³ See the column in “Preporod” Journal of 1 July 2018, page 25.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibni Arebi, Muhjuddin, Meknaska otkrovenja, III tom, strana 14, izdavač Ibn Arebi, Sarajevo, 2009.

ispričano, izuzme li se raj poimanja znanja i spoznaja kod hazreti Mevlane Dželaludina Rumija u „Mesneviji“, kao kod ovog velikog mistika, mislioca, arifa i znalca nad znalcima. Stoga ove teze o znanjima danas i započinjemo ovim citiranjem prvostvorenosti uma kao prvenstva u rangovima datim svjetovima. Lijepo je konstatirati Rumijevo dignitetno stajalište o znanju, posebice o analogiji (kijas): „Poređenje analogijom je za tmurne dane, učenjaci se služe analogijom u noći i u oblačnim danima,⁶ dočim kad je dan Kibla ti pred očima, istraživanje ti ne treba, obraćajući se analogičarima,⁷ pseudoistraživačima.“

Naše doba se naziva dobom znanja, uozbiljenog prosvjetiteljstva, dogođenog racionalizma na raznim stranama stvaralaštva i djelovanja, tako da nema češće korištene i izazovnije riječi i njene punine kao što je riječ znanje. I ne samo riječ, već i njena sadržina, njeno opunjenje i njena gotovo pa svetost. Naravno da je najčešća upotreba termina znanja u današnjici ona koja se, prije svega, razumijeva kao racionalno znanje, kao upotrebljivo znanje, mjerivo znanje, kao djelatno kognitivno znanje kojem je prethodila racionalna ili umna spoznaja i njen krivudavi put, ali ponajčešće je to upravo akceptibilno, primijenjeno znanje, statistički predstavljeno, koristoljubno znanje, znanje koje se može mjeriti i izmjeriti, koje se može dobro naplatiti i koje se svakako isplati. Danas nas okružuje „isplativo znanje“, te kad govorimo o znalcima, skoro da stvarno mislimo na isplative znalce, naplative znalce i skupe istraživače koji su u dominantnim svjetskim tokovima upravljanja, bazama podataka, bazama citiranosti, središtima moći pa čak i tik uz političke djelatne sisteme ukorijenjeni.

Mada postoji od davnina jedna nestandardna klasifikacija znanja koja ga u sveukupnosti dijeli na korisna i beskorisna znanja, tom ćemo se odjeljku vraćati u toku razvijanja ovog teksta. Otprilike ćemo na početku kazati kako je to neka vrsta razdjelnice koja danas nije ni na koji način imanentna znanstvenim formalnim institucijama, ali koja se kao rezultat života, sticanja različitih iskustava i kušanja života nadaje kao zrela nužna predspoznaja. Naime, vremenom i najprostiji praktični subjekt povijesti pojmi da postoje korisna i beskorisna znanja.

⁶ Prema stihovima 3400 do 3405 koji se vezuju sa smisao analogije u mišljenju (kijas), Rumi, Mesnevija, prijevod šejha Hadžibajrića, Ljiljan, 1995.

⁷ Potom u ovom dijelu „Mesnevije“ Rumi naznačuje univerzalnu epistemologiju: Prvo što je Bog stvorio je *pamet* u odnosu na predočavanje nevidljivog. Prvo što je Bog stvorio je *um* u odnosu na stvaranje uopće. Prvo što je Bog stvorio jest *kalem* (pero) u odnosu na proces zbivanja. Prvo što je Bog stvorio je *duša* u odnosu na pojave života.

Racionalna i duhovna znanja

Pored toga, uobičajena je podjela na racionalna i neracionalna znanja, potom na empirijska i teorijska znanja, zatim na kapitalna i nekapitalna znanja. Svakako, sva moguća znanja su za postojanje, za karijeru, za dublje smislove i filozofiju spoznaje te za snalaženje u svakodnevnici jako bitna. Bezmalo je sve što znamo i spoznajemo bitno, važno, dragocjeno i korisno.

Jedna pomalo šaljiva ali vrlo poučna anegdota iz života velikog mislioca, filozofa i znalca gnoze Muhameda Gazalija je već općepoznata, ali je donosimo zarad uvođenja u tekst koji slijedi i približavanja naslovu na početku teksta: Na putu od Gorgana do Tusa sreli su ga razbojnici koji su mu oteli zabilješke pravljenе tokom dugogodišnjeg školovanja i predavanja, a on je očajno molio razbojнике da mu ih vrate. Na to ga je vođa bande priupitao: - Kakva je korist od nauke koja se može ukrasti? Vratio je Gazaliju bilješke i dao mu lekciju o *biti znanja*. Time mu je htio kazati da nije znanje samo ono koje je u knjigama već da je pravo znanje i ono koje je u nama, koje je urezano u čovjekovu svijest, još u tom ranom periodu upotrebe uma, jačanja umstvenosti, traganja za znanjem koje pada u rani 11. vijek; Gazali je rođen 1058. godine, a razbojnici su ga presreli sa tridesetak i više godina.⁸ I oni zreliji i kasniji brojni mislioci kroz povijest raspravljali su temu: da li je za spoznaju zbilje dovoljan ljudski um ili nije dovoljan. Ako je dovoljan, kako to ponekad izgleda, a ako nije dovoljan, šta nam još treba da bismo stekli prava, bitna i korisna znanja. Hasan Sabah, Gazalijev savremenik, primjerice, smatrao je da, ako je samo um dovoljan za spoznaju svega, onda svako ima um i dovoljan je samome sebi da bi sve spoznao i ne treba mu vodič, ne treba mu učitelj, ili obrazovna institucija. Ako pak treba i nešto više od uma, onda nam svakako treba vodič, učitelj i institucija. Kako sâm Gazali tako i drugi mislioci su postavljali slično pitanje: da li nam za pravu spoznaju, odnosno za znanje koje ima smisla, treba samo tvrdnja o nekome i nečemu ili nam treba bitna argumentacija. Ako nam je samo dovoljna tvrdnja, onda opet svako može tvrditi i sâm sebe oblikovati po vlastitim željama. Ako za pravo znanje

⁸ Skoro je nepisano pravilo u savremenosti da se sva ranija znanja, stari mislioci, filozofi, teolozi, gnostici, mistici omalovažavaju ili nedovoljno uvažavaju sa stajališta modernosti. Njima se pripisuje subjektivnost, neepistemičnost, nemetodičnost u preuprošćenom kompariranju njihovih djela i misaonih zahvata spram modernijih tehniciziranih znanja i „znanja“, što smatramo veoma pogrešnim, čak opasnim. Današnjici je potrebno sjedinjavanje, zaokruživanje, sabiranje rasutog znanja ma gdje i ma otkud da do nas dopre ... do nas i naših modernih sistema obrazovanja, od vrtića do univerziteta. Pritom se treba voditi time da se uistinu spozna suština činova, procesa i pojava oko nas i da najčešće poznato nije i spoznato. Tako će svako vraćanje natrag doprinositi našem putu ka naprijed, ukoliko ima tragalačke volje i ukoliko ima ambicioznog uma, čiste želje i ljubavi prema znanju, spoznaji i prenosu tih veličanstvenih riznica uma svima koji žele.

treba argument, onda je očito da nije dovoljna tvrdnja već da nam treba korak više, odnosno potrebna je argumentacija. Za argumentaciju pak treba um. Ovdje je važno mjesto o odnosu uzroka i posljedice, kao kod ranoga filozofa Davida Humea, primjerice, Gazalija i kasnije cijele plejade filozofa i teoretičara. Naime, kad za nešto što smo godinama navikli da se ustaljeno događa smatramo da je uzrok a nešto drugo njegova posljedica, to može biti stoga što nam se um već navikao na te dvije pojave i na to da idu zajedno. Često naime, uzrok-posljedica nisu obavezni, a izgleda kao da su tu u pojavi ili događaju prisutni. Glad iziskuje nemir, ali postač nema nemira, štaviše vrlo je smiren upravo u gladi. Ili mlada majka noćima ne spava dojeći novorođenče i ipak uspijeva održati svoju energiju i budnost danima, što ne bi bilo uobičajeno po logici ko noćima ne spava danju nije normalan.

Ovdje ćemo predstaviti malu natuknicu kako postoje i događaji i pojave koje se opiru ovoj relaciji uzrok-posljedica i takvih je pojavnosti prepun kako drevni tako i moderni svijet. Ovdje se u njenoj jezgri lociraju znanja kojima pripada neizrecivost, začudnost kao princip njihova prepoznavanja, poslanička ili nadahnuta znanja, intuitivna spoznajnost. Svakako racionalna znanja i načela racionalne prirode vežu se za dokaze i argumente, dok ona gnostička znanja, mistička znanja i spoznaje ni na koji način ne uvjetuju se ovakvim putanjama. Jednako kako je Platon vjerovao da je u čovjekovom duhu prije no što je dospio do tjelesnosti, dakle nekoć u ezelu, pretpostojanju utkana muzikalnost, muzika kao estetska univerzalna vrednota i označavala je vrhunski užitek univerzalne prirode,⁹ tako ima sličnih paralelnih misaonosti koje prednosti spoznaje daju začudnom, nestandardnom, izvanracionalnom, kako god to nazivali.

No, jedno od temeljnih obilježja korisnosti i nekorisnosti znanja svakako bi se moglo distingvirati po principu koji ne uključuje samo sadašnjost i historičnost u mišljenju već koji uključuje i vječnost kao univerzalni zor ili otklon u promišljanju univerzalnosti mišljenja, znanja, spoznaje i filozofije spoznaje. U tom smislu važan kriterij u vezi sa znanjem i spoznajom bio bi – da li ih ima i koja su to znanja od kojih se može imati trajna korist: i vremenska i izvanvremenska, i prolazna i vječna korist (ili kako to u islamskom poimanju se kaže i dunjalučke i ahiretske vrijednosti). Ako prihvatimo ovaj kriterij o prolaznom i neprolaznom znanju kao vrijednom

⁹ U odličnom tekstu Seada Abedpoura „Gazali – filozof sufija“ u posljednjem broju sarajevskog časopisa „Znakovi vremena“ navodi se ovaj detalj, s tim što autor minuciozno primjećuje kako se novorođenče nimalo slučajno uspavljuje ponajlakše ugodnom uspavankom kao glasovnom muzikom pjevanja što ga podsjeća na taj ezelski boravak u kojemu je naša duhovna strana bila izložena utjecaju muzike, 154. strana, broj časopisa 79, proljeće 2018. godine.

znanju, onda se već polje razmatranja sužava na prakseološki segment prema kojemu sve ono što jeste dobar odgoj, vrlina ili edeb (adab) (znanje odgoja, znanje vrline, znanje edeba) ili „plemenitost čudi“ spada u univerzalna znanja i vječno vrijedne spoznaje. Tu je svakako nezaobilazna praksa, pragmatska gnosa ili praktična spoznaja sa konkretnim praktičnim ishodištima koja pronalazi odgoj (znanje odgoja) istovremeno i preobražaj kao put napretka svake osobe koja tako spoznaje i uznaje. Naime, treba pojmiti da je znanje jedno, a spoznaja drugo stanje ili proces u biti ove problematike. Spoznaja je primjereniji termin za ova znanja koja imaju karakter vječnih, ahiretskih, koja donose dvije sreće – materijalnu i duhovnu. I čini se da su u savremenosti sve rjeđa i manje prisutna. Tako je spoznaja ponad znanja, jer ona je put kako se postižu i ostvaruju konkretna i historična znanja, ona je, u najmanjem, uzvišenija od ostalih formi znanja.

Predmet-ogledalo-slika predmeta; znanje-srce-um

Jedna alegorija koju koristi spomenuti Gazali o odnosu ogledala i predmeta ogledanja može se primijeniti na razliku između znanja i spoznaje, odnosno na razliku između srčanih znanja i spoznaja i umskih spoznaja i znanja. Srce je sveukupnost ljudskoga života; srce je također stanište svih znanja i iskustava koje osoba zaima za života, kao što ogledalo prima sliku predmeta oko sebe čim mu se predmeti primaknu. Ogledalo odslikava sliku predmeta na sebi, ali nije ni predmet ni ta njegova slika, pa ih je *u biti u činu ogledanja troje*. Tako je i *srce i saznavanje i znanje – troje*. Znanje biva odraz slike u srcu, ali racionalne slike u srcu. Ogledalo, naime, nudi sliku, oblik i formu predmeta, ali ne i njegov miris, ukus, eventualni zvuk, auru, vibraciju...; ogledalo pokazuje *opažajući lik predmeta*, vidljivi dio predmeta, ne cjelinu stvarnog predmeta. Ogledalo daje *sliku predmeta*; tako i racionalni um, zato što uvijek misli u okvirima racija ili predmeta kao objekta samog sebe, uvijek se misli o nečemu, tj. o predmetu mišljenja ili o predmetu spoznaje, pa kad tako razum ili um opredmećuje stvarnost, objektivizira je i to smatra najboljim mišljenjem, onda se otvara praznina, često neprimjetna crna rupa u odnosu na unutrašnjost objektivizirane faktografije, kad primjerice osjetila potpuno negiraju racionalne forme i obrasce ili kad emocije kontriraju racionalnoj spoznaji, te se tu otvara zamka – racionalna spoznaja postaje manjkava, ona uveliko guta naslijedene svijetle odlomke veličanstvene ljudske povijesti. Moralni imperativ nestaje! Cjelina onoga što spoznajemo je u srcu, u našem središtu,¹⁰ a racionalni elementi toga znanja ili spoznajnog

¹⁰ Ljudsko srce se nalazi tačno na „zlatnom rezu“ svačije tjelesnosti, a zlatni rez je idealni omjer dužine, širine, visine, predmeta koji su u nekom međuodnosu, za svaki mogući predmet ili osobu ili promatrani detalj kakav može biti i ljudski prst iznosi 1, 1618... Poznat i

procesa su u umu. Srce je, kako primjećuje Gazali,¹¹ božanska sredina bića, čovjeka koji saznaje i želi znati, posjedovati znanje, stoga je srce prepunjeno duhovnom profinjenošću i bezbrojnim neizrecivim elementima sebe, tako da je univerzalnije od uma i umstvene spoznaje i znanja. Srce je stanište duše, a ona je besmrtna i kod čina smrti ona se samo oslobađa okova materije i ograničenosti te nastavlja slobodnu plovidbu u savršanim neograničenim i neponovljivim prostranstvima najljepše pojmljenog Kosmosa kao Univerzuma. Najbolja spoznaja obuhvata i predmet i ogledalo i odraz, dakle i osjetila (čula) i um i srce kao skladišno odredište koje obujma sve, racionalno i izvanracionalno, ograničeno i neograničeno, predvidljivo i nepredvidljivo. Filozof Hasan Džilo konstatira da racionalno znanje podrazumijeva „sabiranje uma“¹² i to na specifičan način – način da kod neke odluke i promišljanja nekog stava čovjek nastoji sabrati sve elemente tog čina, ali tako da se u odluku o tome ne preliju emocije ili da se sve to ne prelije izvan racija, te tako ne dovede do nepredvidivih posljedica. Tad kažemo da djelujemo i znamo svijet racionalno kontrolirati. Racionalno poseže za razumom kao glavnim kriterijem ili „arbitrom koji će biti u situaciji da kontroliše svu našu unutarnju i spoljašnju stvarnost...razum obrađuje, filtrira, raščišćava, prihvata, odbacuje, opravdava...po inerciji svog izbora koji nije ograničen, ne pokoravajući se nikakvim unutarnjim pozivima. Racionalitet odatle pokušava prekriti ili obujmiti čitav život i čitavu stvarnost.“¹³ U toj situaciji, a ona je najčešća naša svakodnevna iskustvenost i praksa, sve stvarno se proglašava racionalnim, to jest sve racionalno se proglašava stvarnim. I racionalno počinje pretežati, dominirati, biti vodeće u gotovo cjelokupnom savremenom životu. Pa se sve realno opravdava racionalno. Čak i ratovi, genocidi i pogibelji i štetne proizvodnje (nuklearna oružja i oruđa) i otrovi za planetu Zemlju i sve baš sve se racionalizira i time opravdava kao realno i racionalno moguće. Milioni izbjeglica, milioni odbačene djece, pokolji, pogrešni lijekovi, uništeni prirodni resursi se smatraju realnim te racionalnim i umnim, jer ako sva stvarnost može ući u razum i stati da se ne prelije u izvanracionalno niti daleko izvan, kako mnogi moderni pragmatski filozofi smatraju, onda izvan racionalnog i izvan razumskog područja ništa više ne postoji, naša savremena stvarnost sva je u razumu, unutar racija, sve u nju može stati i biti promišljeno, stoga se ona ne treba i ne može okrenuti unutra ka sebi, ali ako se počne prelijevati vani izvan racija i izvan uma, najčešće većina ne zna šta bi sa tim prelevenim?!

kao Da Vinčijev kod, jer ga je on pronašao i uveliko koristio u brojnim umjetničkim tvorevinama.

¹¹ Pogledaj šire u raspravi gore citiranoj, strana 156.

¹² Pogledati kolumnu u listu „Preporod“ od 1. jula 2018. godine, strana 25.

¹³ Ibidem.

Etički imperativ kao preduvjet znanja

Da se na trenutak nanovo osvrnemo na moralni imperativ ili na etičku prazninu koja buja u savremenosti usljed pretjeranosti sa racionalizacijama u više smjerova. Brojni su primjeri racionalnoga koje nije etično, nije čak nikako moralno, ali prolazi jer je racionalno ostvarivo. Razum zaluta. I slobodan razum zaluta. Razum je, kako ga vidi najpotpuniji mistik ikada Ibn Arebi, samo jedan od organa ljudskih moći. Jedna alatka koja sebi priskrbljuje svemoć ili barem premoć, a može biti oslonjena na subjektivnost, na ograničenost i na potpunu nijemost prema moralnom imperativu. Takav je razum ili um vrlo praktičan, pragmatičan, zaglavljen i samozaljubljen sve do samoinstrumentalizacije. Naime, nema nijednog postupka u racionalnoj savremenosti koji se ne može racionalnim argumentarijem opravdati, posebice uzme li se u obzir materijalizam i profit kao dominirajuća osobina savremenosti zbog koje se baš sve može materijalističkim principima opravdati. Tada, naime, sve isplativo i sve plativo postaje korisno, odnosno razumno i racionalno.

Pitanje može li se u savremenosti činiti sve što je činljivo? – kao temeljno moralno pitanje opstanka čovjeka i svijeta, postaje bespredmetno, jer je istisnulo etiku i moralni imperativ iz svoje sadržine. Moderni racio i čini sve što mu je činljivo ili što je koristoljubno, pa moderni čovjek sad sve češće čini krajnje štetne, poročne, amoralne, nemoralne ili neprirodne radnje i činove. Svaki zločin se da opravdati! Svaki grijeh se dâ odbraniti! Takav dekartovski racio (Cogito ergo sum) plovi na krilima idola. Idoli su sinonim za modernost. Idoli moći, idoli slave, idoli koristi, idoli uspjeha, idoli znanja, idoli stanja... preplavljeni smo kao globalna kultura, globalna civilizacija, idolima kao u neka prethodna historijska vremena koja smo ih znali kao racionalna bića prosuđivati i osuđivati bez dubljeg analiziranja.

Stoga moderna znanja, scijentistička, formalistička, izvanjska, usitnjena i razdrobljena, pragmatska, skoro pa dogmatska, idolopoklonička, vode ka slavi i vode ka dobiti. Dvjesto najvećim neprijatnostima za svako istinsko i dubinsko znanje i spoznaju, ćudoređe, globalnu vrlinu, prema kojima intelektualci pošteno misle i o onome što ih se materijalno i karijerno ne tiče, bdiju nad problemima ljudi i planete posve posvećeno kao nad ličnim problemima, ne očekujući nikakve nagrade. Kad takvih znalaca nestane i kad se prestanu oglašavati, imat ćemo ponovo „novi vrli svijet“.

Tako su nastajali i nastajat će još brojni totalitarni društveni sistemi i jedinke koje ih neće prepoznavati, već će mirne savjesti ulaziti u njihove zakulisne prljave igre moći i prestiža u kojima će biti drobljene i zdrobljene kosti

bezbrojnih malih jedinki, malih ljudi koji su za grotla ove racionalne moći samo prepreka na putu „ka boljem sutra“. Umu kao razumu i raciju svojstvene su toliko brojne uobrazilje ili natruhe predodžbi koje samo čistim moralnim prosudbama i vječnim opomenama mogu biti primijećene – odbačene i očišćene. Nema, naime, nepogrješivog konkretnog uma. Ali moglo bi se naći nepogrješivih konkretnih srca!

Bog je, naime, u srca ljudska kao vlastite lokacije, kako ih sâm nominira, *utkao instinkte moralnosti* kao vrstu teorijskih postulata kojim ako se uglašaju, mogu biti najbolji vodič spoznajnom procesu. I kao darovi Stvoritelja um i srce traže trajni napor osobe na njihovom usavršavanju i dotjerivanju i taj proces je stalan i moguć i nakon fizičke smrti te emaniran kao zračenje dobrih energija do vječnosti i u vječnosti. Gazali među rijetkima smatra da je zadaća i uma kao racionalnog organa spoznaje potvrditi poslanike – najbolje od svih ljudi koji su ikada živjeli (i evlije njihove nasljednike) kao liječnike duša koji mogu nemoguće. A oni su *vertikalna misija kroz povijest* koji su u božanskoj bliskosti posebne vrste doživljavali fena (samonestajanje) kako bi, spoznajući sebe, spoznali Tvorca, gdje bi se trebali susresti racionalna i duhovna spoznaja kao dvije najveće vrednote čovjeka.

Što je poznato nije i spoznato

Na tragu Hegelove maksime da ono što je poznato nije i spoznato, savremenost nudi skalu začudne pogubljenosti modernog čovjeka u naizgled općepoznatim činovima koje više ne dokučuje, ne razumije, stoga nesvjesno krivo postupa. Primjerice, majčinstvo i porod prate ljudski rod oduvijek i smatraju se nekom vrstom iskustvene spoznaje, iskustva kojemu se nema previše ni dodati ni oduzeti, jer je skoro pa instinktivno. Pritom se znanja o smislu rađanja, načinu poroda i smislu majčinstva kao najprirodnije veze dvaju bića, porodilje i porođenoga, dublji trag već uveliko izgubio. Što su društva savremenosti bogatija i u njima žene naročito, povećan je broj zahtjeva za porodom putem carskog reza, primjerice. Već postoje baze statističkih podataka u prilog ovoj konstataciji. Pa i kod nas u Bosni. Veliki broj mladih majki želi imati carski rez pri porodu kako ne bi preživjele porođajni bol ili bolove, odnosno kako bi preskočile trudove i nakon buđenja iz narkoze veselo primile dijete u naručje. Neko ga je prethodno, dok je ona spavala u anesteziji, izvadio mehaničkim putem, okupao, odsjekao pupčanu vrpцу i zamotao. Porod je bezbolan. To je skoro pa idilična i idealizirana slika sretne majke i bebe, sretne i imućne obitelji i gotovo pa brendirani imidž savremene porodice.

Homeopati, tradicionalni iscjelitelji i iskusne babice te poneki liječnik znaju dobro da je sve u ovim činovima pogrešno. Počev od toga da trudnoća nije prirodno dovedena do kraja, što je neophodno za zdravlje majke i bebe, potom trudovi su izostali i čin poroda koji svakako mora boljeti nije izdjelovao prolaz glave djeteta kroz neophodne otvore, te tako nije ostvareno *prirodno nastajanje imuniteta* na glavi novorođenčeta te nisu isključene infektivne, alergijske i slične buduće opasnosti po obje osobe, majku i dijete, te nije se dogodilo takozvano *uzemljenje novog bića* na Zemlji. Ovo uzemljenje znači da su se energetske tokove iz jednog organizma razdvojili prirodno i ležerno na dva bića, majku i dijete i obje osobe; posebno beba će trajno osjećati neuzemljenost vlastitog tijela i duše. Putevi i načini da se ova neuzemljenost emanira u budućem životu djeteta, tj. čovjeka su bezbrojni, sve učestaliji u modernoj civilizaciji. Držanje prirodno rođene bebe na prsima majke, tačno tamo gdje su najvažnije srčane linije i energetska polja čakri, također izostaje i time se trajno siromaši biće dodira, novorođenče od svoje majke. Posljedice su također snažne, nepremostive i neprevaziđeno značajne. Dakle, moderne žene općepoznati čin poroda nisu spoznale kao važan odgojni, prirodni čin donošenja novog bića na svijet i potvrđujući gotovo besmisleni tezu da ih *treba učiti majčinstvu*. Treba ih dovesti u školu za razumijevanje trudnoće, čina poroda i prirodnosti u svemu tome. Nekad su za to bile dovoljne pristojne komunikacije majke i kćerki kao hiljadama godina prije, no danas se čini da mlade majke ne žele poslušati naputke i iskustva starijih pa ni vlastitih matera i liječnika već „izmišljaju toplu vodu“, cijeneći to prestižem, uspjehom i stanovitom *moći koja ne boli*. Držanje bebe u naručju – kako poznajemo iz vremena Romkinja koje prose i u naručju nose svoju bebu, a slično se ponašaju siromašne indijske majke – romantična je slika nas koji smo ove slike imali priliku vidjeti i upamtiti, ali je to najprirodnije moguće stanje majke i djeteta u prvim mjesecima života kao vrlo zdrav odnos, neophodan odnos i kao prirodno stanje, koje smo zamijenili prebrzim odvajanjem majke i djeteta, dodavanjem flašica i inih plastika za zamjensku hranu umjesto dojenja, te prerano navikavanje djece na tehnička elektronska pomagala ili igračke.

Tek će budućnost pokazati kakve sve rizike kao ljudski rod činimo sami sebi, stoga što dubinu i smisao najprostijih tradicijskih radnji i činova nismo shvatili, nismo pojmlili i nismo usvojili. Nismo, naime, *poznato spoznali*, da se poslužimo hegelovskom konstatacijom.

Enciklopedijski pristup znanju i spoznaji

Naš poznati metodolog Senadin Lavić u svom važnom djelu „Leksikon socioloških pojmova“¹⁴ definira znanje kao sinonimiju grčkog termina epistema, engleskog izraza knowledge i njemačkog das Wissen kao dostignuća i rezultate različitih saznavnih nastojanja filozofskih, znanstvenih, religioznih i kao funkciju različitih društvenih djelatnosti. Nastavlja, „znanje je logički i koherentno povezano u sistem stavova o svijetu. Suština znanja je u povećanju i usavršavanju racionalnog iskustva o različitim pojavama...znanje se danas najčešće shvata kao naučno znanje, pri čemu se često zapostavlja znanje do kojeg se dolazi preko drugih oblika kulture.“¹⁵ Uviđajući nedostatnost svođenja znanja samo na naučne elemente i samo na racionalnost, ovaj autor već u narednoj rečenici proširuje opseg mogućih značenja termina znanja: „Elementi znanja bili su ili su još prisutni i u magiji, mitologiji, religiji, narodnoj mudrosti, filozofiji, umjetnosti i ideologiji.“¹⁶

Ovime autor uvodi u koncept cjelovitog znanja i dodatne elemente koje smo ranije već prepoznali u ovom tekstu kao neracionalna znanja, izvanracionalna znanja, duhovna znanja, ali svakako znanja koja postoje u ljudskom iskustvu, ljudskim tradicijskim praksama i svakodnevnim činovima. Koliko je važno procjenjivati i praviti od jednodimenzionalnog i isključivog poimanja racionalnog kao naučnog i isključivog znanja, čime se današnjica krijepi i samoveliča, Lavić upozorava upravo na opasnosti ili zamke koje u sebi nosi tzv. moderni ili postmoderni koncept *društva znanja* i *ideologizacije društva znanja* koja krase savremenost. Riječ je, naime, o tome da je taj koncept svodiv na specijalistička uska i ostrašćena tržišna znanja i specijalizacije, što tvori našu svakodnevicu koju je još rani Adorno prepoznao u terminu i smislu opake riječi – *poluobrazovanost*.

Nažalost, na većini svjetskih univerziteta zavladała je ideja uske specijalizacije, brzog sticanja diploma i prepoznata kao *Liesmanova teorija neobrazovanosti* koja je u bitnome uvjetovana bolonjskim sistemom obrazovanja, a on je, podsjećamo, preuzeo primat u većini svjetskog visokog obrazovanja. „Mit o društvu znanja kao kapitalizacija znanja dovodi do prostog pretvaranja znanja u robu na tržištu roba.“¹⁷ Iz tog ugla promatrano,

¹⁴ Prvo izdanje ovog rijetko kvalitetnog „Leksikona“ pojavilo se u 2014. godini u izdanju Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, a rad na njemu je trajao više godina. Autor je nesebično ponudio pisanje i recenziranje pojedinih natuknica i pojmova širokom krugu društvenih mislilaca i istraživača.

¹⁵ „Leksikon socioloških pojmova“, 751. strana

¹⁶ Ibidem, 751. strana

¹⁷ Ibidem, strana 752.

tek nastaje obimna i raznovrsna potreba za propitivanjem odnosa znanja i spoznaje, racionalnoga i izvanracionalnoga znanja odnosno duhovnoga znanja i koncepata koji nemaju mjesta u ovom sistemu obrazovanja.

Šta je ilmi-ledun, elitističko znanje?

Jedan od puteva da se ove aporije i naizgledne praznine napune, nanovo integriraju i uvežu što čvršćim vezama podrazumijeva i jedan moralno-vrijednosni zahtjev koji rijetko spada u spoznajni proces ili rijetko krasi znanstvena kao misleća bića i osobe. Naime, važno je ne biti samoljubiv, u svakom smislu te riječi, jer osobna ili lična samoljubivost upravo vodi ka ushиту lične prirode i odsustvu snage da se kritičkije i češće samopropituju upravo mislioci, filozofi, znanstvenici, naučnici. Poznato je da se upravo manji znalci češće dive sami sebi. Usto, skoro u pravilu povezuje se drugo neodmjereno svojstvo samoljubivih da posmatraju sve druge oko sebe sa znatnom dozom pesimizma i omalovažavanja. To se posebno odnosi na početnike u ovim oblastima kad njihova početnička smjela arogancija preovladava naspram ostalih njihovih tragalačkih vrijednosti. I njima je preporučljivo, kao uostalom i svima ostalima, odnos dobrog govorenja, s jedne, i *dobrog slušanja*, s druge strane. U slušanju, dobrom slušanju dobrih misli nastaje i stasa naredno dobro govorenje čutoga, odslušanoga. Specifično znanje se u islamskoj terminologiji označava ilmi-ledun, kao nadahnuto znanje koje Tvorac svih znanja, Posjednik svih mudrosti kome On hoće spušta na srce bez prepreka, upravo kao neizrecivo i nezadrživo znanje. Definiciju ilmi-leduna daje mr. Senella Krehić-Fočak na osebujan način: „Vrsta znanja koje nema ekvivalent niti postoji u pisanim izvorima, elitistička kategorija znanja svojstvena samo Božjim Poslanicima i Božjim prijateljima – evlijama“, u svojoj knjizi „Komunikacija u sufizmu“.¹⁸ Prema ovom izvoru, ilmi-ledun ili spuštano božansko znanje iz srca Njegovih prijatelja trajno ali pomalo kapa ljudskome rodu, jer se smatra da je znanje najveće dobro čovjeku i svijetu i bez takovoga znanja nema valjanog djelovanja, niti napretka. Nema bitnije razlike u duhovnom i racionalnom poimanju znanja i njegove važnosti sem u konstataciji da racionalisti ne priznaju božanske izvore svekolikoga znanja dok duhovnjaci upravo na božanskom emeru/volji i izvoru najviše insistiraju, ali su svi zainteresirani za znanje, vrednuju znanje, vole znanje, tragaju za znanjem, promišljaju radi postizanja znanja i dijele ga sa drugima. Prema duhovnjacima, moderna ljudska civilizacija malo žudi za

¹⁸ Knjiga je izašla iz štampe 2018. godine, a rezultat je autoricinog dugogodišnjeg bivstvovanja u sufizmu i skraćene magistarske teze sa sličnim naslovom koja je ranijih godina odbranjena na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, izdavač Dobra knjiga, Sarajevo, strana 116.

univerzalnim znanjima, vječnim znanjima, malo uopće pomišlja na vječnost, tu ponajvažniju kategoriju vrednovanja znanja i spoznaje općenito, stoga smatraju da moderni čovjek malo sluša, općenito previše govori, previše galami, previše tvori buku, premalo šuti, premalo osluškuje, premalo meditira, premalo hoće poslušati, stoga je logično, vele duhovni mislioci, ne mogu razumjeti i čuti poruke iz prirode, sa neba iz zemlje, stijena, kamenja, cvjetova, sunčevih zraka, poruke važne za bit života i bit stvari.

Srca nemarna i srca živa – kriva i prava spoznaja

Čak je svojevremeno Razi, klasični islamski mislilac, podijelio sva ljudska srca u dvije grupe prema gore spomenutom obrascu: srca dunjalučara i budna srca (vječnosti). Prema Raziju, prva skupina ljudi ima srca nemarna za vječnost, za trajanje bez početka i bez kraja i nemarna prema djelanju po ovome obrascu. Bilo bi dobro truditi se naći na Božijem spisku, vele oni, onome koji trajno nastaje, mnogo važnijem spisku od recimo spiska u mjesnoj zajednici, izbornog spiska u općinskom vijeću, spiska u firmi, Forbesovoj listi bogataša, UN-ovoj listi zaštićenih... Na ove univerzalne liste stižu uistinu najrjeđi u ljudskome rodu, makar je ovo spisak svih spiskova.

Prema Raziju, drugu skupinu otvorenih i budnih srca posjeduju dobri slušači. Oni su živi. Oživljeni. Primaju izvorna znanja. Ne prepisuju. Ne plagiraju. Ne otimaju. Oni imaju žive vene, damare i budne aorte pri sebi. Bez preklopa i kapaka na sebi, posve otvoreni, kanali viših frekvencija, kanali neuhvatljivih vibracija, kanali kruženja ritmom svjetlosnog kromatskog univerzuma. Njih sveti spisi spominju: „Ti ne možeš mrtve dozvati“ (Neml, 8o). Slušanje¹⁹ se stoga u ovim krugovima smatra posebnom vrlinom. Danas je bilo koje slušanje rijetko. Sve rjeđe. Buka savremenosti dominira i iznenađuje pred

¹⁹ Slušanje je ponajrjeđa osobina posebno mladih generacija. Insistiranje na slušalicama u ušima u skoro svakodnevnim prilikama, od kuće, škole, ulice, kafane, prirode, upozorava nas da ova slika pokazuje svu bešumnost izopačenost našeg postojanja. Naime, to mlado uho ne želi čuti čak ni umilni zvuk vjetra, pjev i poj ptice, grohot i šum rijeke ili potoka, grgljanje stada ovaca, ne, ništa drugo sem buke vlastitih slušalica nema dostojno mjesto pažnje. Stoga su takvi i pored *slušne inteligencije* slušno i vokativno prazni, nijemi i nedovršeni. Cijeli set emocija i dodira stvarnosti im nedostaje ili su oni sami načinili rez, a da ne poslušaju mogući savjet, promijene ili barem smanje pogrešne navike..., tako će nastajati sve otuđenije društvo, sve više bešćutnih i baš-me-briga socijalnih mikrozajednica imat ćemo oko sebe... Za njih je Bog već iskazao tešku kušajuću poruku: „Onome ko se bude slijepim pravio da ne bi Milostivog veličao, Mi ćemo šejtana natovariti, pa će mu on nerazdvojni prijatelj drug postati“ (Zuhruf, 36). Ta neprekidnost krive percepcije, krivo prijateljavanje, to umorno uho od pogrešne buke, to je demonski i obeščovječujuć intermezzo koji mnogima već krade i oduzima svaku prirodnu vezu s ljepotom i milozvučjem tog prelijepog davanja svuda oko nas.

svojom bučnošću. Najjača je medijska ili tehnološka buka. Koliko li samo mislilaca sa Zapada ukazuje na ovu buku? Zaglušenost: Baudrillard, Chomsky, Alić, Beck, Habermas, McLuhan, Manović... Ko ne sluša pjesmu, slušat će oluju, pjevao je nekad pjesnik s ovih prostora, sluteći kako će se dobra komunikacija usljed odsustva slušanja pretvarati u slabost komunikacije, u njen šum i postajati protivno smislu komuniciranja kao uzajamnosti i međuljudskom sporazumijevanju rodno mjesto raspršenih i uskovitalnih misli, suludih ideja, ego-beskrajnih kognitivnih zabluda i ego-kompletnih nezalica, koje će možda stanovite diplome posjedovati.

Pored običnog čulnog slušanja ušima koje svi posjedujemo, kod pažljivijih slušača riječ je i o slušanju srcem, dodatnim čulnim organom, riječ je o *basiretu*, specifičnoj formi slušanja, prepoznavanja i osvjetljavanja dubinskih tonova, tonaliteta, muzikalnosti i ritma višeslojnih poruka... Tad su u pitanju ova već spominjana *elitistička spoznajna polja*, *ilmi-leduna* koja naviru slušnim *srčanim basiretom/uvidom*, kod kojih je Vječnost i Trajanje usko u relaciji, povezano i isprepletено kao da se nikada nisu odvajali, ebed i ezel, vječno i prolazno, materijalno i duhovno, trajno i prolazno, sad i oduvijek u isprepletenosti magičnoj. Najpreče je u toj posebnosti poslušati mudrost. *Mudrost* je zgusnuto znanje, zgusnuta spoznaja i zgusnuto iskustveno ponavljanje polja kao polja ustrajne prakse, ispravne prakse koja se usljed bezbrojnog opetovanja, ponavljanja, zanavljanja pokazuje univerzalnom. Tako nastaju mudrosti. Sjevremenosti u savremenosti! Mudrost nastaje na dobrom slušanju i dobroj slušnoj komunikaciji, ko ovo iskuša osvjedočit će se da je uistinu pravi ljudski iskustveni život kroz srce i to upravo u trenutku prepoznavanja vlastitih slabosti i nedostataka. Prva ustaljena ljudska mahana, slabost je priznanje samome sebi da si, da smo i da su svi samo sitne zemne praške pred bedemima Vječnosti i Kreativnošću božanstvenoga.

Koje je znanje obaveza? Koje je pak znanje štetno? Nepotrebno?

Na opća mjesta traganja za znanjem i istraživanjem znanja i spoznajnih tokova, makar išli i u Kinu kao najudaljenije mjesto tragalaštva, jedan je od temeljnih principa unutar religijskog kruga, ovaj put islama, a posebice se ovdje osvrćemo na knjigu „Znanje duhovno naprednih“ („Avariful-mearif“) Muhameda Abdullaha Suhravardija i knjigu „Riznica tajni“ („Hazine-tul-esrar“) Muhameda Hakkija Nazilija. U ovim bogatim izdanjima se, pored ostaloga, može pokušati odgonetnuti nama današnjima važno pitanje i važniji potencijalni odgovori o temi potrebnih i nepotrebnih znanja, vječnih i prolaznih historičnih znanja i spoznaja, sve do kontroverznih pitanja o potencijalno štetnim znanjima ili znanjima koje je poželjno zaobići. To je

poput pitanja – za kojim se to znanjima putuje čak do daleke Kine kako bi se pronašla, dodirнула, uhvatila, pojmila, a koja su pak to znanja od kojih je bolje pobjeći, skloniti se u zaklon. Prema prvotnome, daleka i najteža znanja koja traže beskraj odricanja i tragalaštva sve do Kineskoga zida su njihovim pregaocima obaveza, obligatorna, naređena, neophodna i trajno bitna. To bi po prilici stvari i navedenim autorima trebala biti sjemenska, suštastvena, nulta znanja čija je snaga kao u zrelim živim sjemenima koja isključuju i uzrastu sa najljepšim plodovima, zrelim, slasnim, korisnim, djelatnim i općenitim, spram sasušeni ili struhlih sjemena koja ni najbolja zemlja, sunce i vode ne mogu oživjeti na klijanje i bujanje. Na radost i korist svim pripadnicima *biosa* i veličanstvene prirode. Pritom je znanje sjeme, a dobro djelo, plemenita vrlina proistekla iz sjemena pravog znanja je plod. Konsekventno tome, nedaće i nesreće dolaze od svakovrsnih neznanja. Jedno od važnijih znanja ili dubinskih spoznaja svake osobnosti je svakako *koherentno znanje o prolaznosti* i protočnosti života, *Panta rei* i *spoznaja smrti kao elementa života* ili, bolje reći, kao krune života. Dakle, predmet spoznaje i znanja su i prolaznost čovjekove egzistencije i smrt kao duboko bitno znanje. Uobičajeno je o smrti za života u savremenoj kulturi ni misliti ni opažati ju. Naime, smrt nije uobičajena tema koja ukrašava svekoliko koherentno znanje nauke, filozofije... Nema sumnje da je znanje smrti, poimanje i prihvatanje smrti kao sastavnice života neophodnije no što nam se pričinu u površnom pogledu na ovu temu i na ovo znanje. *Znanje smrti je jako važno znanje*. Psiholog Eriksen među rijetkim psiholozima savremenog doba je u svojim raspravama podsjećao na smisao sazrijevanja svakog čovjeka, pritom naglašavajući značaj integracije svake ličnosti kroz prihvatanje vlastite smrti na najljepši način. Životinje, naprimjer, nemaju strpljenja (kao prelaz ka većoj koherentnosti), nemaju mogućnosti integracije svoga života. Životinje se povode za čežnjom i strašću. Ništa ih ne smiruje sem zadovoljenja strasti, navodi autor Muhamed Shafi u knjizi „Oslabađanje od sebe“²⁰. Integrirani, znači znalčki čovjek se napokon uz pomoć spoznaja i praksi dnevne naravi oslobađa za trajno *tužakanja na univerzum*, kako bi to kazao Dželaludin Rumi u spjevu „Mesneviji“. Naime, analitička, diferencijalna znanja i spoznaje su nižeg stupnja od onih za koje se može kazati da su u funkciji egzistencijalnog jedinstva, ona koja nam se ne mogu nikada ukrasti pa ni kad nas presretnu drumski razbojnici kao onomad Gazalija. „To je oslobađanje samog sebe od neprestane lavine strasti i destruktivnih nagona. Pouzdanje u Boga je iskustvo regresije i dezintegracije

²⁰ U izdanju Klinike za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla i Udruženja psihijatara Kantona Tuzla, ova važna knjiga prevedena je i objavljena 2014. godine, ali nije u javnosti ni široj i užoj specijalističkoj odjeknula glasno koliko zaslužuje. A možda je tako i plemenitije za ovaj pothvat. U sjajnom prevodu dr. Amre Delić, knjiga je značajna i za ovu temu. Citat je sa 191. strane.

sa ciljem integracije“,²¹ kako bi to naveo profesor Shafi. Takvo supstancijalno ili vječno znanje, rekosmo, lahko poima i želi pojmiti i opojmiti smrt. Psiholog Erikson još 1964. godine piše kako je malo prostora za nastajanje mudrosti ostalo na Zapadu, jer Zapad malo pažnje posvećuje spoznajama i mislima starih osoba. Štaviše, ne smatraju ih subjektima važnih spoznajnih umštenosti u principu. „Vrlinu ega kod starijih osoba nalazimo u vidu mudrosti, sa svim njenim konotacijama, od zrelih ‘dosjetki’ do zrele prosudbe, koje čine sposobnost da se održi ‘cjelovitost iskustva’, čak i kad tjelesne funkcije postepeno ‘propadaju’. – Ako se jedrina, snaga uma kombinira s darom odgovornog odricanja, neki stari ljudi mogu predvidjeti čovjekove probleme u potpunosti (to je ono što znači integritet).“

Naša civilizacija vjeruje samo o formalizirana podmlađena akademska znanja i sve mlađe i brže subjekte spoznajnih procesa... A tamo zapravo još uvijek ne stanuje mudrost. Ovaj psiholog kritizira zapadnu pragmatsku datost u kojoj samo profit vrednuje znanje i korisnost znanja te tako uviđa kako *zapadna civilizacija ne štiti cjelinu života*. „Dolaskom u posljednju fazu postajemo svjesni činjenice da naša civilizacija ne štiti koncept cjelovitosti života, kao što to čine civilizacije s Istoka: u službi konfučijanac, u povlačenju taoist. Ustvari, zapanjujuće je bilo uvidjeti da je zapadna psihologija (doskora i uz nekoliko časnih izuzetaka) izbjegavala promatrati raspon cjelokupnog životnog ciklusa.“²² Zanimljivo je kako ovaj autor ispravno smatra da nema mudrosti ni kod kojeg mislećeg bića²³ dok se ne suoči sa smrću, pa i vlastitom smrću na posve miran, staložen način, odatle definirajući mudrost: „Mudrost je dakle, posebno bavljenje samim životom gledanjem smrti u lice.“²⁴ Uistinu je dobro shvatao da je odricanje i to svakodnevno ono što je čin traganja za znanjem, što je samo *krunsko znanje* ako se umješno i stalno odričemo od većine ugodnosti kojima naša kultura obiluje, jer, prema Eriksonu, odricanje i mudrost su sinonimi za bazičnu vrlinu ljudskoga ega kad se integrirano uklapa u sami život u njegovu trajanju i njegovu odumiranju. Stoga *nema mudrosti bez starenja i bez zrelosti*. Zato što upravo mudrost traži i zahtijeva vrijeme, mnogo protežnog i proživljenog iskustvenog vremena, samo tad mudrost može prenijeti *integritet znanja* i *integritet iskustva* uprkos fizičkom propadanju i tjelesnom gašenju osobe i njenih fizioloških funkcija. Nadolazeći mlađi naraštaji samo tada, ako tome

²¹ Ibidem, 198. strana

²² Ibidem, 177. i 178. strana

²³ Prema medijskim napisima u Holandiji postoje udruženja za veselu sahranu i smrt. Pritom osobe uplate članarinu i kotizaciju službi koja konstatira smrt i organizira sve što smrt i sahrana iziskuje, dok se osoba koja to naručuje sama ili s društvom zabavi na smrtnom partiju uz ručak, piće i slične sadržaje. Nazivaju se konceptima bezbolnih smrti i sahrana...

²⁴ Ibidem, 178. str.

pristupe, *moгу preuzeti integrirana znanja i integrirano naslijeđe* kao najbolji dar za svoj život i budućnost. Stoga je posve zbunjujuće i štetno moderno poimanje i strah pred smrti, te štetno svako izbjegavanje susretanja sa bolešću, mukama i patnjama najbližih, posebno bježanje od samog čina umiranja i gledanja smrti.

Beskorisna znanja i blistava znanja

Nauka i spoznaja, znanja i mudrosti je mnogo, a vremena i prostora za njihovo osvajanje malo. Život je prekratak; vrijeme je svakako najdragocjeniji resurs. Prema većini islamskih filozofa i gnostika tzv. dunjalučka ili racionalna znanja mahom imaju utilitarnu vrijednost, služe za ugled, novac, prestiž, donose slavu, svakako i oholost, počesto zavist unutar intelektualne sredine, ekstremno čak donose zlo. Začudno, ali je Poslanik islama, pored niza izreka vezanih za vrijednosti znanja i traganja naučnika i mislilaca, o jednoj predaji koja se veže za tzv. *beskorisna znanja*, tražio da bude toga spašen, pošteđen takvih znanja te sljedbenicima preporučio izbjegavanje beskorisnih znanja. Ako prihvatimo ovu predaju kao vjerodostojnu, očito je da postoje beskorisna znanja, dakle, pseudoznanja, neznanja, pogrešna znanja ili nemila znanja. Dio takvih je već prepoznat kod Adorna, preko Liesmana, ali ona su u osnovi samo manjkava racionalna znanja, a za pretpostaviti je da je Poslanik/Profeta imao u vidu i ona izvanracionalna znanja, klasična pseudoznanja koja ne donose korist, već prije štetu. Za pretpostaviti je da je većina ove preporuke utopljena u demonske zahtjeve znanja ili đavolska znanja koja se sadržana u nevjerovatnoj praiskonskoj obmani koju kao „znanje“ nudi tek stvorenom čovjeku u ezelu zarad pobune u nemoći – vječni život i moć koja ne prolazi (Taha)! Ovaj *ezelski dijalog o znanju i moći* između Adema/Adama i manipulatora Šejtana/Iblisa/Đavola je znakovit zauvijek. Tako i nama današnjima. Je li moguće vječni život fizički u uvjetima ovakvih kontura vidljivoga univerzuma, kojemu stalno nešto spočitavamo (iz dubokog neznanja)? Naravno da nije i nije ni predviđen u ovoj konstelaciji univerzuma dok ga Prastvoritelj ne „savije ko list papira“ i ne „otvori riznice vječnog svijeta“, posve različitog od svega što u postojećim okvirima, sa ovakvim čulima, umom, razumom i srcem možemo obujmiti. Možemo saznati. Znati. Dokučiti. Druga dimenzija *beskorisnog znanja* je *svako ono znanje koje ne slijedi korisno djelo*. Naime, ako je znanje formalno, folirantsko, isprazno, zarad slave i ega, a ne prožima biće znalca znanja, onda je ono beskorisno, lažno, podvaljivačko i bezvrijedno, nemoćno znanje kao lešina od znanja. Sve biblioteke svijeta, knjiške mudrosti nas neće kao ljudski rod spasiti ako vrlina, dobrohotnost, plemeniti činovi i korisna djela to ne pretegnu, pa makar

kakva znanja isijavala iz najvećih umova, znanstvenika, naučnika, istraživača, akademika, profesora i slično. *Djelatno znanje spašava!*

Znanje je zakopano, kad smo toga svjesni i kad nismo, u dubinama našeg ljudskog središta, srca, naime, i ono se nužno mora otkopavati lopatama samoodricanja kako bi nam se vlastita iskrenost i posvećenost vlastitom poslu i vlastitim djelima jasno kao snaga i dobrotu ukazala. Spomenimo u ovom dijelu i znanje nad znanjima, nanovo. Nauka je mnogo. Uistinu, sa podjelom rada mnogo je vrsta poslova, radova, zanimanja, podjela, ali je najviše raznovrsnih znanja. Sve češće su usitnjena, iscjepkana, sortirana, analitična, odjelita i prosto kao razdrobljena. Naše vrijeme će što prije morati početi sakupljati izlomljene komadiće velikih znanja, cjelovitih znanja, holističkih spoznaja i vraćati znanju i čovjeku tragaocu smisao i svjetlost koju je s drobljenjem zagubio. Na tom putu posigurno će se poneko rijedak susresti sa znanjem nad znanjima, već spominjanim ilmi-ledunom. Ilmi-ledun je znanje nad znanjima, svakako je sintetizirajuće, objumljujuće, sveobuhvatno, krajnje koherentno i konsekventno, sinteza fizisa i metafizisa, trenu i trajnosti, tačke i kružnice, kontingencije i korelacije. Ovim znanjem se vidi kroz zidove, čuje kroz bespuća, osjeti kroz mezareve. Njegovi vlasnici i omrknu i osvanu bez truni mržnje, zlovolje ili loših primisli, ne znaju što je zavist, zloba ili ljubomora, posve očišćeni od ma koje sjene ili mračnosti. Sama svjetlost nad svjetlima. Blistavi kao da ne žive. A žive. To je znanje usklađeno sa najblistavijim ritmovima forme, suštine, oblika, sadržine, sa trajnim govorom i nepogrješivim govorom, sa uhom koje trajno osluškuje i prima, čuje i odaziva se pozivu. Bez imalo žudnje i za čim tuđim. Pravo znanje prožima svoga tragaoca, svoga znalca. Ono znalcu vraća skromnost, kao kad je kod Gazalija nukalo ga da počisti javne zahode u svom gradu kako se slučajno ne bi uzoholio... I uznio kao bolji od ostalih... Znalac s njim odbacuje bahatost i svoje glavost; toliko je već metoda i metodologija, epistema i epistemologija sreo posred srca. Eh, to je ono znanje koje nam uvijek dobro dođe. Znalac je miran, ima odgoj, granice poštuje, ne hvali se, ne podiže ton, ima fini manir u svakom pokretu, baš u svakom. I viđen i skrovit, i tajno i javno, i noću i danju. Ko sve ovo dostojanstvo ne posjeduje, on i nije znalac makar ga svjetina i modernost Googlea takvim i držala, jer smirenost srca se prenosi na vanjsku uglađenost i profinjenost. Odgoj. Vaspitanje. Edeb. Adab. Manir. Finoća. Ljepota. Toliko zapostavljene riječi i djela. Toliko odsutna u današnjici. Svaki kret ima svoj stil i način. Stoga je pravi put samo onaj kojim se korača uz pomoć sjajnog znanja, ilmi-leduna, pa koliko ko postigne, od dobrog djela prosjaku, do dobrog djela učitelju/Učitelju. Na kraju stiže oprost od zamorna puta i umora koji ga svakako prati. Samo takav znalac, posjednik takvog blistavog znanja, kako Sehl veli, *za isto drži i zlato i blato, i dragulj i kamenje*. Dobar hemičar, a

pogotovo alhemičar, zna da su na početku puta bili isto – ugljik (sa oznakom C) samo ih okolne uvjetovanosti razlikuju, jedno ostane blato, drugo pređe u zlato ili jedno ostane kamen, drugo pređe u dragulj... Samo ih nekolike hemijske reakcije razlikuju. Znalac zna da će ga, ako odbaci zlato prolaznosti, dočekati zlato vječnosti ili, ako prihvati za blato prolaznosti, srest će i blato vječnosti. Takvi dobro razumiju *vodu života* i njome, čim je se dohvate, oploduju sve čega se dotaknu. U njima nadvlada *vedrina života* bez koje nema istinskog tragalaštva i stvarne originalnosti, *heureka* i „lampice koja se nenadano pali“ *kao prvi havatir*,²⁵ svakog neumornog tragača za istinom.²⁶

Literatura

1. Ćimić, Husnija (2015) *Dan, mjera nastajanja i opstajanja*, izdavač DES, Sarajevo.
2. Ebu Hafs Omer, šejh Šehabuddin (2010) *Znanje duhovno naprednih: Avariful-mearif*, Nakšibendijska tekija Mejtaš, Sarajevo.
3. Ibn Arebi (2009) *Mekkanska otkrovenja*, II I III tom, izdavač Ibn Arebi, Sarajevo.
4. Informativne novine „Preporod“, broj od 11. jula 2018. godine, Sarajevo.
5. Nazili, Muhamed Hakki (2010) *Riznica tajni: Hazinetul-esrar*, Nakšibendijska tekija Mejtaš i KZB Preporod, Zagreb – Sarajevo.
6. Numanagić, hadži Husni efendija (2018) *Kazivanja dervišima*, Dobra knjiga, Sarajevo.
7. Shafi, dr. Muhamed (2014) *Oslobađanje od sebe: Sufizam, meditacija i psihoterapija*, Tuzla.
8. *Znakovi vremena*, broj 79, Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu, Sarajevo, 2018, proljeće, godina XXI.

²⁵ Termin havatiri često koristi Ibn Arebi definirajući ga kao prvu misao koja, kad padne na čistu iskrenu dušu, zaiskri plemenitim sjajnim znanjem koje je trajno dobro univerzuma.

²⁶ I završavamo ove teze spoznajama i mislima Ibn Arebija. Veli autor da sedam Božijih imena ima utjecaja na dah i ono što u njemu nastaje od riječi. Taj dah bi trebao objumiti i mislioce, znalce, istraživače današnjice. Ta imena ili svojstva su: *El-Džami* ili Onaj koji skuplja i objedinjuje, te bi znalci morali imati svojstva te vrste da objedinjuju i skupljaju razasuta zrnca znanja, *En-Nafi* ili onaj koji pruža pomoć ili daje korist, te bi znalci svojim znanjima također trebali pružati svakovrsnu pomoć okruženju i koristiti svakome, *El-Asim* – onaj koji pruža utočište ili *El-Vaki* – koji čuva, te bi znalci morali nuditi znanjima razna utočišta i biti čuvari, *Es-Seri'* – koji brzo svodi račun, te bi i znalci trebali razumjeti i ponuditi brze odgovore na dileme vremena, te napokon *Es-Settar* – onaj koji pokriva i zastire, te bi i znalci trebali zastirati neznanja i nedoumice svoga vremena znanjima i svjetlima svojih znanja.